

Přechody k demokracii

LUKÁŠ VOMLELA

ZÁKLADY POLITICKÉ VĚDY

Přístupy k demokratizaci

- Atilla Ágh- přechody k demokracii považuje za „*chaotické období s koexistencí dvou systémů, starého a nového*“
- J. Linz a A. Stepan, „*tranzice může začít a nemusí být dokončena.*“
- země, které se ocitnou v tranzici, se **nemusejí nutně demokratizovat**, přičemž „**konsolidovaná demokracie je jedním z možných výsledků**, které nastanou po kolapsu autoritářského režimu.“ (Ženíšek, 2006, 18)

- Přechodem je v obecné rovině myšlen:
- „interval mezi jedním a druhým politickým režimem. Pro přechod je charakteristické, že v jeho průběhu nejsou trvale definována a všeobecně přijímána pravidla hry. Aktéři bojují nejen za uspokojení svých bezprostředních zájmů (a zájmů těch, koho se domnívají reprezentovat), ale také o určení pravidel a procedur, jejichž konfigurace rozhodne o vítězích a poražených v budoucnu.“ (Dvořáková, Kunc 1994, s. 77, Říchová 2000, 241)

Přístupy k demokratizaci

- **Tři převažující přístupy k demokratizaci:**
 - 1 „Modernizační přístup, který se soustředí na sociální a ekonomické požadavky, jež jsou spojeny s existujícími liberálními demokraciemi nebo s úspěšnou demokratizací.
 - ✦ Seymour Martin Lipset, (zkoumání sociálních a ekonomických faktorů a celkovou úrovní rozvoje)
 - Tranzitivní přístup, který se soustředí na politické procesy a iniciativy a volby elit, jejichž kroky vedou z autoritativní vlády směrem k liberální demokracii.
 - ✦ Dankward Rustow (zkoumání rolí politických elit a jejich strategií vůči demokratizačním změnám), Další: Philippe Schmitter, Terry Lynn Karl
 - Strukturální přístup, který se soustředí na měnící se struktury moci favorizující demokratizaci.“
 - ✦ Barington Moore a Anthony Gidens

Modernizační přístup

- Základem **modernizačního přístupu** jsou sociální a ekonomické změny ve společnosti.
- Vychází již z Lipsetova díla **Political Man** z roku 1960.
- Lipset srovnal industrializaci, stupeň urbanizace, míru vzdělání a míru bohatství občanů ve vybraných zemích.
- Demokracie je vázána na socioekonomický vývoj nebo míru modernizace v dané společnosti (Lipset 1960).
- *Problémem této koncepce je skutečnost, že existenci vztahu modernizace a demokracie podkopává řada příkladů, které jsou v protikladu s Lipsetovým zjištěním, jež se v 60. letech jevílo jako nezpochybnitelné.*
- Existence **relativně chudých zemí, jako je Mali, Ghana či Indie, kde se demokracii celkem daří/ilo.**
- Spíše než schopnost zavést demokracii je dnes modernizaci přisuzována schopnost demokracii udržet, ale **tato teze neplatí univerzálně.**
- I přes kritiku lze díky tomuto přístupu vysvětlit řadu demokratizačních procesů ve světě.
- Typickými příklady jsou přechod k demokracii v Jižní Koreji nebo přechod k demokracii na Tchaj-wanu.

Tranzitivní přístup

- **Sleduje především politické změny.**
- **D. Rustow, J. J. Linz, P. O'Donnel či S. Mainwaring.**
- hlavními aktéry přechodu k demokracii jsou politické elity. Na základě tranzitivního přístupu vznikla celá řada modelů přechodu k demokracii a patří k nejvíce preferovaným způsobům při pokusu o vysvětlení konkrétního přechodu k demokracii.
- Zastánci tranzitivního přístupu jsou přesvědčeni o tom, že **historie liberální demokracie je výsledkem vlastní iniciativy elit, jejich konkrétních kroků a volby a výběru strategie**
- I přes všechny faktory preferuje tento přístup vysvětlení demokratizace **prostřednictvím studia studií politických elit, jejich preferencím a strukturu.**
- **Ta v případě vládní elity může mít podobu zastánců tvrdé linie nebo reformátorů. Uvnitř opozice to mohou být radikálové či naopak umírnění.**

Strukturální přístup

- Základem je **změna struktury ve společnosti, ve státě nebo v charakteru mezinárodního prostředí.**
- A. Giddens nebo B. Moore
- Příkladem je např. **demokratizační proces v zemích, který započal až po rozpadu bipolární struktury světa, nebo ve společnostech, kde se s rozmachem střední třídy obyvatelstva naprosto změnila struktura společnosti.**
- Dalším příkladem mohou být země, kde hlavní představitel nedemokratické vlády zemřel a tím se změnila i celková struktura vládní elity, která tak začala být pro demokracii příznivá.

Koncept demokratizačních vln

- **Autor: Samuel Huntington**
- „Termínem demokratizační vlna se označuje **skupina přechodů od nedemokratických vládních režimů k režimům demokratickým, k nimž dochází v nějakém ohraničeném časovém období a je jich podstatně více než přechodů opačným směrem**, které se odehrají v témž období. Součástí takové vlny bývá obvykle také liberalizace nebo částečná demokratizace politických systémů, které se plně demokratickými prozatím nestanou.“
- HUNTINGTON, Samuel P.: *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno 2008, s. 24.

Vlny a protivlny

- **Demokratizační vlny (S. Huntington).**
 - 1. vlna (dlouhá) 1828-1926
 - 1. protivlna 1922-1942
 - 2. vlna (krátká) 1943-1962
 - 2. protivlna 1958-1975
 - 3. vlna 1974-současnost
- **R. Dahl – Rozmach Polyarchií:**
 - 1776 – 1930 – americká a francouzská revoluce, konec první světové války a následné zhroucení polyarchií
 - 1950 – 1959 – konec druhé světové války, proces dekolonizace
 - 1980-1989 – rozmach polyarchií v zemích lat. Ameriky

Vlny demokratizace

- Michael McFaul (4)
- Atilla Ágh (5)
- Renske Dorenspleet
- Rozdíly mezi jižní Evropou, Latinskou Amerikou a střední a východní Evropou považují tito autoři za velice značné, proto nelze o nich hovořit jako o zemích, které se demokratizovaly v rámci jediné demokratizační vlny.
- Michael McFaul - představují postkomunistické země čtvrtou vlnu,
- Atillu Ágha dokonce ani skupina postkomunistických zemí nemůže být brána jako homogenní, protože představuje tři velmi odlišné regiony:
 - Země střední Evropy, Balkánu a východní Evropy.
 - U zemí střední Evropy, kam Ágh řadí „Polsko, Česko, Slovensko Maďarsko, Slovinsko a Chorvatsko, se ukazuje, že čím více se vzdalují od počátku 90. let, jsou podstatněji odlišné od demokratizací v jižní Evropě a Latinské Americe, které proběhly ve skutečné třetí vlně. Ve stejné míře, středovýchodoevropské demokratizace jsou stále více a více rozdílné od budoucích balkánských a východoevropských transformací, které můžeme považovat za nadcházející pátou vlnu za několik dekád.“
- Jerzy Wiatr – koncepty čtyř nebo dokonce více vln demokratizace, by mohly zásadně narušit Huntingtonův koncept, protože každá demokratizační vlna je poté následována zpětnou protivlnou, která má za následek další vlnu demokratizace. Žádnou další jsme od roku 1974 nezaznamenali.

Huntington

- Pět změn v nedemokratických společnostech, které vedly k demokratizaci:
- 1) *„Prohlubující se problémy legitimacy autoritářských systémů ve světě, kde se demokratické hodnoty těšily obecné popularitě, závislost legitimacy těchto režimů na jejich výkonnosti a úpadek takové legitimacy v důsledku vojenských porážek, hospodářského selhávání a ropných krizí let 1973-1974 a 1978-1979.*
- 2) *Bezprecedentní celosvětový hospodářský růst šedesátých let dvacátého století, v jehož důsledku došlo v mnoha zemích ke vzestupu životní úrovně většiny obyvatel, ke zvýšení kvality vzdělání a k výraznému nárůstu počtu příslušníků městské střední třídy.*

Změny v nedemokratických společnostech (S. Huntington)

- 3) Nápadné změny doktríny i činnosti katolické církve, které se poprvé projevíly v průběhu Druhého vatikánského koncilu v letech 1963–1965, a související proměna řady národních církví z obhájců statu quo v odpůrce autoritářství a obhájce sociálních hospodářských a politických reforem.
- 4) Změny v politice vnějších činitelů včetně nového postoje Evropského společenství k možnosti přijímání dalších členů, k níž došlo v šedesátých letech, zásadní proměny zahraniční politiky Spojených států po roce 1974, odkdy se jejím významným prvkem stalo prosazování lidských práv a demokracie v jiných zemích a Gorbačovova dramatická změna sovětské politiky a s ní související rezignace na udržování sovětské říše, k níž došlo na konci osmdesátých let, a
- 5) ‚lavinový efekt‘ neboli ‚inspirace příkladem‘, jež poskytovaly první přechody k demokracii v rámci třetí vlny posilující ty, kdo v jiných zemích usilovali o podobné změny režimu, a poskytující jim vhodné modely (to vše bylo navíc ještě posíleno novými prostředky mezinárodní komunikace).“ Huntington, 2008, 52).

A. Stepan

- **Typy ukončení nedemokratických režimů:**
- **Vnitřní restaurace po dobytí zvnějšku**
 - (ukončení válečných konfliktů, či dobytí území – Belgie, Norsko, Dánsko, Nizozemí po 2. světové válce) – Spolupráce místního obyvatelstva s nedemokratickým režimem byla minimální
- **Vnitřní přeformulování**
 - (ukončení válečných konfliktů, či dobytí území – Řecko a Francie) – určitá kolaborace místního obyvatelstva s nedemokratickým režimem. Proto se musely demokratizující se společnosti vypořádat s touto minulostí.
- **Zvnějšku monitorované nastolení**
 - (ukončení válečných konfliktů a dobytí území – Německo, Japonsko, Itálie po 2. světové válce). Demokracie prosazována pod přímou kontrolou vítězných demokratických zemí. Tato kontrola demokratický proces uspíšila.
- **Redemokratizace zahájená zevnitř autoritářských režimů**
 - Rozhodující roli sehrávají politické elity předchozího režimu – opozice neakceschopná a nejednotná. Výsledek nemusí být jednoznačný. Je velmi problematické pro iniciátory změn navázat kontakty se společností a jejími představiteli.
- **Ukončení režimu tlakem společnosti**
 - (transformace pod vlivem opozice) – Pokud opozice není jednotná je možné vyústění pouze změna vlády, nikoli změna režimu
- **Pakt mezi politickými stranami**
 - (transformace pod vlivem opozice)
- **Organizovaná násilná revolta koordinovaná reformistickými stranami**
 - (transformace pod vlivem opozice)
- **Revoluční válka vedená marxisty.**
 - (transformace pod vlivem opozice)

Terry L. Karl a Phillipe Schmitter

- Interakce mezi vládnoucími skupinami a představiteli opozice
- **Pakt**, - iniciátorem změn jsou elity, které navrhnou kompromis vyhovující všem politickým silám (Španělsko 1975, Maďarsko 1989)
- **Vnucení** – elity se jednostranně rozhodnou o změnách. Jedná se o velmi úspěšné typy přechodů. (Turecko, Brazílie)
- **Reforma** - iniciativa vychází od mas, elity jsou ochotny ke kompromisům.
- **Revoluce** – násilné převzetí moci nespokojenou masou. Dosavadní režim je poražen vojensky. Jedná se o poměrně vzácný typ. (Rumunsko 1989).

Příklady změn režimů podle typologie Schmittera a Karlové

KOMPROMIS (strategie)

SÍLA (strategie)

ELITA
(převaha)

PAKT

VNUCENÍ

Venezuela 1958

Brazílie 1974

Kolumbie 1958

Ekvádor 1976

Uruguay 1984

Peru 1978

Dominikánská republika 1978

Kostarika 1948

REFORMA

REVOLUCE

Argentina

1946–1951; 1983

Mexiko 1910

Chile 1970–1973

Kuba 1959

Guatemala 1946–1954

Nikaragua 1979

LIDOVÉ
MASY
(převaha)

Scott Mainwaring

- I. Přejechod transakcí:
- Autoritářský režim volí cestu pokračujícího otevření politického systému, neboť:
 - A. Náklady spojené se setrváním u moci se zvyšují a/nebo se náklady spojené s liberalizací snižují:
 - ✦ 1. Náklady setrvání u moci se zvyšují, protože:
 - a) trvají krize,
 - b) snižuje se soudržnost armády,
 - c) snižuje se legitimita.
 - ✦ 2. Náklady na demokratizaci se snižují, protože:
 - a) je eliminován pocit ohrožení,
 - b) se dosáhlo stabilizace v sociální a ekonomické sféře.
 - B. Přetrvává původní představa o možnosti intervenovat v situaci, kdy se projeví krize, a po období krátkého přerušeni obnovit opět demokracii.
- II. Přejechod oddělováním
- Autoritářský režim je oslaben, ale zůstává dostatečně silný na to, aby diktoval postup přechodu
- III. Přejechod v důsledku porážky režimu
- Autoritářský režim končí kolapsem.

Jerzy Wiatr

- 1) sjednaná reforma systému
 - 2) kapitulace a odevzdání moci
 - 3) revoluce
 - 4) reforma bez vyjednávání
 - 5) rozpad federálního státu.
- (Wiatr, Jerzy. *Europa pokomunistyczna. Przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*. Warszawa 2006).

Ekonomický rozvoj a demokratizace

- Seymour Martin Lipset se ve své studii *Political Man* z roku 1960 zaměřil na souvislost mezi ekonomickým rozvojem a demokracií. Podle něj: **více rozvinuté státy mají větší šanci udržet demokracii.**
- A. Przeworski: **HDP „nad 6 000 dolarů (ročně na jednoho obyvatele) jsou demokracie nezničitelné a dá se očekávat, že budou trvat věčně.“**
- **Robert Barro** poukazuje na to, že **není jednoduché jednoznačně určit přesný vztah** mezi úrovní ekonomického rozvoje a způsobem, jakým podmiňuje přechod k demokratickému uspořádání, avšak souhlasí s Lipsetem, a rovněž upozorňuje na **nestálost demokracií**, které **vznikly bez předchozího ekonomického rozvoje.**

Ekonomický rozvoj a demokratizace

- **Všeobecná shoda v tom, že vysoká úroveň ekonomického rozvoje má na demokratizaci pozitivní dopad.**
- **Juan José Linz: ekonomický rozvoj má příznivý vliv na demokratizaci, pokud se „projevuje obecným zlepšením blahobytu obyvatelstva a růstem středních tříd.“**
- **Lipset předpokládá, že socioekonomický rozvoj je spojen s posílením významu střední třídy pro danou společnost. „Socioekonomický rozvoj v zemi může také posílit střední třídu a velká střední třída je dobrá pro demokracii, protože zjemňuje konflikty prostřednictvím favorizace umírněných a demokratických stran a penalizuje extrémisty.“**

Samuel Huntington

- Podle Huntingtona úroveň ekonomického rozvoje přímo nerozhoduje o demokratizaci. Podle něj „Mezi úrovní hospodářského rozvoje a demokracií sice **existuje všeobecný vztah**, ale žádná úroveň hospodářského rozvoje ani jeho struktura **není sama o sobě k tomu, aby proběhla demokratizace, ani nutná ani postačující.**“ (Huntington 2008, s. 65)
- **Trojí ovlivnění:**
 - 1) Náhlé zvýšení cen ropy po ropných šocích po roce 1973 a komunistická omezení ekonomiky způsobila značné ekonomické problémy v těchto zemích, což často vedlo ke kolapsu jejich režimů.
 - 2) Celkový ekonomický rozvoj dosáhl v mnoha zemích v 70. letech takové úrovně, kdy byla budoucí demokracii poskytnuta široká ekonomická základna, která umožňovala přechod k budoucímu demokratickému uspořádání.
 - 3) Rychlý hospodářský růst zapříčinil destabilizaci autoritářských režimů, které na něj reagovaly zesílenými represemi nebo se liberalizovaly.

Etapy přechodu

- D. Rustow:
- **Přípravná fáze** – Nespokojené skupiny se stávajícím režimem, jsou schopny přehlížet vzájemné rozdíly. Rozhodující je, aby se neobjevil žádný subjekt, který by byl schopen samostatně ovládnout proces změn. Tato fáze je ukončena institucionalizací některých demokratických procedur (volby, legalizace opozice, rozšíření svobod)
- **Rozhodující fáze** – demokratické procedury se rozšiřují, stále přetrvávají spory ohledně cílů transformace a nástrojů jejich dosažení.
- **Uvykací fáze** – rozšíření demokratických mechanismů pro řešení konfliktů z politické do občanské sféry.
 - Podle Rustowa **celý proces nutně nemusí k demokracii vést.**

Adam Przeworski

- **Liberalizace – počáteční fáze přechodu. Jedná se o fázi, kterou můžeme označit jako „otevření“, či „přeformulování“**
- **Demokratizace – proces, který navazuje na úspěšnou liberalizaci. Z opozičních skupin se stávají aktivní účastníci procesu demokratizace. Dochází k budování demokratických „pravidel hry“.**
 - Etapy – v nichž se řeší tyto otázky:
 - Jak se vyvázat z předchozího autoritářského režimu
 - Jak budovat instituce odpovídající demokratickému režimu

Diskuse

- Který přístup k demokratizaci nejlépe vystihuje změny v SVE po r. 1989 a jejich příčiny?
- Jaké vidíte příčiny pádu komunizmu v zemích SVE?
- Které faktory ovlivnily průběh tranzice zemí SVE?
- Byl rok 1989 v zemích SVE součástí 3 vlny?
- Podmiňuje neexistence separatistických snah v daném státě míru úspěšnosti demokratizace?
- Jakou strategii vůči měnícím se podmínkám zaujaly komunistické strany v zemích SVE?